

Les Cartes de Poblament: introducció

Francisco Amillo Alegre

Resum: Es revisa el concepte i continguts dels documents anomenats “cartes de poblament”, amb una breu contextualització històrica relativa a la propietat senyorial feudal i als repoblaments, en el marc valencià i en particular en la Marina Baixa.

Paraules clau: carta de poblament, feudalisme, rendes

Resumen: Se revisa el concepto y los contenidos de los documentos denominados “cartas pueblas”, con una breve contextualización histórica relativa a la propiedad señorial feudal y a los repoblamientos, en el marco valenciano y en particular en la Marina Baixa.

Palabras clave: carta puebla, feudalismo, rentas

1. Concepte de Carta de Poblament

La historiografia valenciana sol dividir les cartes de poblament en dos grups:

- **medievals**, des de la conquesta cristiana del segle XIII fins al XV, especialment al final del segle XIII.
- **modernes**, des del segle XVI fins al XVIII, especialment al principi del segle XVII.

A la Marina Baixa hi ha cartes d'ambdues èpoques.

La definició de Carta de Poblament és encara objecte de discussió entre els especialistes. La d'Enric Guinot és la que millor s'adapta a les condicions peculiars del Regne de València, donat que les cartes valencianes presenten diferències respecte a les castellanes. Segons l'esmentat autor **Carta de Poblament** és el document públic lliurat per una autoritat a un grup de persones per poblar un espai. Com document públic que era s'atorgava davant notari i del seu contingut se'n feien tres còpies: una quedava en els protocols notariaus, una altra es lliurava a l'atorgant i l'altra a la nova població. A l'Edat Mitjana encara que es coneixia i utilitzava el paper des del segle XI, la tradició era redactar les còpies en pergamí.

Els **elements** que necessàriament hauran d'estar presents en una Carta de Poblament són:

- **Una autoritat**: el rei, el senyor feudal a les senyories laiques o una autoritat religiosa (monestir, ordre militar, bisbat, etc.) a les senyories eclesiàstiques. L'autoritat té dret a exigir el cobrament d'unes determinades **rendes** i a més exercirà la **jurisdicció judicial** en un grau variable segons el tipus de senyoriu. A les cartes de la Marina Baixa trobem els tres tipus d'autoritats.

- **Un territori** o senyoria. L'autoritat posseeix una terra amb un **domini eminent** o directe que li atorga dret a cobrar rendes. Cedeix l'ús de l'esmentada terra, o **domini útil**, als seus vassalls per que siga treballada i a canvi paguen unes rendes.

L'explotació econòmica de la senyoria que implicava el repartiment de la terra és la causa fonamental de la redacció de les cartes de poblament. De vegades, en les cartes cristianes, apareix com a segona motivació la defensa del territori i les dues cartes de poblament de Benidorm en són un bon exemple. Les cartes indiquen sovint quin és l'àmbit de la senyoria tot assenyalant les seues fites: a les cartes medievals de Vilajoiosa i Benidorm sí que s'indiquen els límits, però no a la Carta de Benidorm de 1666. De vegades indiquen també la part de terra que correspon a cada poblador, si és de regadiu o de secà i l'ús que es pot fer de la terra no cultivada: pastures, aprofitament del bosc per a llenya, aprofitament dels recursos minerals, etc. En les poblacions marítimes s'indica habitualment, a més, l'ús del port i de la pesca.

- **Un grup de pobladors.** Normalment a les cartes de poblament apareix una relació nominal dels nous pobladors. Això és el que es fa a Benidorm en la carta de 1666, però no en la de 1325. Els pobladors podien ser musulmans o cristians. A Benidorm, amb un terme municipal molt més extens que l'actual, sembla probable que a l'Edat Mitjana hi haguera població musulmana en algunes alqueries situades dins del seu terme municipal, però no coneixem cap carta de població d'aquestes alqueries.

Els pobladors rebien el domini útil de la terra i com a contraprestació pagaven rendes: quantitats en espècie i en diners que s'estipulaven a les cartes. A més s'indica a les cartes que haurien d'estar sotmesos a la jurisdicció senyorial, haurien de fer ús obligatori de les seues **regalies** o monopolis (molí, forn, hostal, taverna, etc.). A les cartes per a musulmans se sol afegir la regalia dels banys. Per als cristians no es nomenen els treballs obligatoris gratuïts per al senyor, cosa que sí es fa a les cartes musulmanes i es denomina la **sofra**.

- **Una organització jurídica.** La carta no s'atorga a persones individuals sinó a una persona jurídica que és la col·lectivitat dels pobladors que es farà responsable del govern i organització de la vila. Entre els cristians es denomina **consell o universitat** i es regeix, a la nostra comarca, pels Furs de València. Aquestes comunitats elegeixen unes autoritats que entre els cristians són el **justícia**, els **jurats**, i altres funcionaris menors (mostassaf, sequiers, etc.). Entre els musulmans aquestes comunitats es denominen **aljames**. A la Marina Baixa hi havia un grup nombrós d'aljames.

Ja hem comentat que hi ha cartes medievals i modernes. Dins de les medievals, al seu torn, podem distingir cartes musulmanes i cartes cristianes. Cadascú d'aquests grups presenta una problemàtica peculiar. Si ens atenem a les persones que les atorguen es poden classificar en **reials i nobiliàries**. Les primeres donaran origen a les senyories de reialenc i les segones a les senyories nobiliàries, tant laiques com eclesiàstiques.

2. Estructura interna de les Cartes de Poblament

L'estructura de les cartes de poblament varia molt, especialment segons segles. Però en general totes consten dels següents elements:

- **Invocació inicial** a la divinitat.
- **Fórmules jurídiques** per indicar el caràcter públic del document.
- **Noms, honors i dignitats dels atorgants.**
- **Raons de l'atorgament** de la carta de poblament.
- **Nom del lloc** o alqueria a poblar. A vegades s'indica el nom del castell

o població major del qual depén o es separa la nova població.

- **Nom dels repobladors**; de vegades es designa només un que els representa a tots; de vegades es fan relacions individuals tot indicant el lloc de procedència. En altres casos no se'n cita cap, de poblador. I algunes vegades es cita el nom de la persona encarregada de fer el repartiment de terres als repobladors.

- **Descripció del terme** del lloc que es repobla, especialment els seu límits i fites.

- **Capitulacions** o acords entre senyor i pobladors, tot indicant els drets i deures de cadascú. És la part més important perquè atorga a la carta de poblament el seu caràcter jurídic i un gran valor històric.

- **Govern i administració** del senyoriu: elecció de càrrecs municipals, competències dels oficials senyorials, etc.

- Control i ordenació de la **producció econòmica**, especialment del comerç, l'agricultura i la ramaderia.

- **Regalies** o monopolis que es reserva el senyor. Les més freqüents són el forn, el molí, la taverna, l'hostal, etc., que es llogaven a un particular.

- **Jurament dels vassalls**. Els cristians sobre els evangelis i el musulmans mirant cap la Meca.

- **Fòrmules feudals**: protecció del senyor als vassalls i fidelitat dels vassalls al senyor. En les cartes del segle XVII aquests protocols finals solen ser molt llargs.

- **Data i lloc**.

- **Signatures** dels atorgants, dels pobladors i dels testimonis.

- **Fe del notari**, amb el seu signe i indicació, si s'escau, de les esmenes efectuades en el text.

En general les cartes del segle XIII són molt resumides, especialment les musulmanes. Les del XVII contenen un excés de protocols i fórmules jurídiques. Al segle XIII es redacten en llatí. A partir del XIV s'introdueix el valencià, la qual cosa les fa interessants perquè és el llenguatge del carrer, amb el vocabulari en ús. Al segle XVII els protocols inicials i finals es fan en llatí, però la part dispositiva es fa en valencià perquè tots els pobladors puguin entendre-la.

Indiquem les cartes de poblament conegudes a la Marina Baixa en els quadres acompanyants del text; no és un llistat exhaustiu, perquè segur que n'hi hagué altres.

Taula 1. Cartes medievals de la comarca.

LOCALITAT	DATA		ATORGANT	RECEPTOR
Calp	1257	CM	R: Jaume I	Pere Martí Petrixol
Dénia i Calp	1273	CMJ	R: Jaume I	Simó Guasc
Calp	1274	CM	R: infant Pere	Ramon de Balbs
Altea la Vella	1279	C	R: Jaume I	Pere i Ramon Tomàs
Benidorm	1325	C	N: Bernat de Sarrià	pobladors
Tàrbena	1279	C	R: Pere el Gran	Martín de Deza
Callosa i Algar-	1279	M	R: Pere el Gran	aljama
Tàrbena	1280	C	R: Pere el Gran	Joan Martí de Serra
Callosa i Tàrbena	1287	M	R: Alfons II	aljames
Callosa i Tàrbena	1289	M	R: Alfons II	Bernat de Llibià
Confrides	1279	M	R: Pere el Gran	aljama
Confrides	1280	C	R: Pere el Gran	Arnau de Mataró
Finestrat	1280	C	R: Pere el Gran	Ibanyes d'Oriola
Garx (Bolulla)	1280	M	R: Pere el Gran	bisbat de València
Garx (Bolulla)	1321	C	R: Jaume II	bisbat de València
Garx (Bolulla)	1331	C	R: Alfons II	bisbat de València
Guadalest	1278	C	R: Pere el Gran	Sancho Ortiiz de Rufes
Guadalest	1279	M	R: Pere el Gran	aljama
Guadalest	1280	C	R: Pere el Gran	Jaume de Llinars
Guadalest	1287	M	R: Pere el Gran	aljama
Orxeta	1276	M	R: Jaume I	Pere Ferrandis d'Íxer
Polop	1276	M	R: Jaume I	Bertran de Bellpuig
Relleu	1268	C	R: infant Pere	Bernat Porter
Relleu	1276	C	R: Jaume I	Bernat Porter
Relleu	1338	C	R: Pere el Cerimoniós	Bernat Surdi
Alarc i Sanxet	1278	C	R: Pere el Gran	Sancho d'Alceas
Vilajoiosa	1300	C	N: Bernat de Sarrià	pobladors

Abreviatures:

C = pobladors cristians, M = pobladors musulmans, J = pobladors jueus

R = carta atorgada per un rei, N= carta nobiliària o eclesiàstica

Taula 2. Cartes modernes de la comarca.

LOCALITAT	DATA		ATORGANT
Altea	1617	C	N: Jaume de Palafox
Benidorm	1666	C	N: Beatriu Fajardo
Finestrat	1615	C	N: Francesc Martorell
Finestrat	1689	C	N: Francesc Forner
Guadalest	1611	C	N: Sancho Ruiz de Liori
Nucia	1705	C	N: Josepa Puigmarin Fajardo
Orxeta	1613	C	N: Jeroni Ferrer (orde de Sant Jaume)
Polop	161x	C	N:
Relleu	161x	C	N:
Relleu	1634	C	N: Francesc Pujades Borja
Tàrbena	1610	C	N: Caterina de Montcada

Abreviatures:

C= carta cristiana, R= carta atorgada per un rei, N= carta nobiliària o eclesiàstica

3. El règim senyorial

Un element fonamental per comprendre les cartes de poblament és el **règim senyorial**, que durà fins al segle XIX que va ser abolit. Com a dada curiosa, cal constatar que aproximadament pel mateix temps que els francesos conquistaven Alger i eradicaven definitivament la pirateria musulmana del Mediterrani, a la dècada de 1830, el liberalisme espanyol anul·lava el règim senyorial a tot el país. Es tancaven així dos aspectes del Regne de València que havien configurat el devenir de la seua història des dels inicis.

Sota el règim senyorial la terra, o més explícitament la seua explotació i el gaudi de les rendes de l'activitat agrària, es converteix en l'element fonamental al voltant del qual gira tota la vida. Les cartes de poblament en regulen la seua explotació.

La societat s'articula en tres grups de persones d'acord amb la seua relació amb la terra.

- Primerament està el grup de persones que posseeixen la terra però no la treballen. A les cartes reben el nom de **senyors**. Tenen dret a gaudir d'una bona part dels excedents agrícoles perquè tenen el dret de cobrar unes rendes en metàl·lic i en espècie. Es tracta de la monarquia, dels nobles i de l'Església. Dels tres grups, el més important a la nostra comarca va ser el nobiliari. Pràcticament totes les terres de la Marina acabaren sotmeses a algun senyor. Només Vilajoiosa, refundada com a vila senyorial al segle XV,

va ser ciutat sotmesa a la jurisdicció reial, amb dret a enviar representants a les corts valencianes. Pel que fa a les senyories eclesiàstiques l'ordre de Sant Jaume era propietària de la senyoria d'Orxeta i el bisbat de València ho era de la de Garx.

- En segon lloc està el grup dels qui posseeixen la terra i la treballen, però estan obligats a pagar determinades rendes als senyors territorials. A les Cartes de Poblament reben el nom de **vassalls**. Les terres podien ser lliures i en aquest cas es denominaven **alodials** (cedides en franc alou). Els seus propietaris només havien de pagar la peita en metàl·lic i el delme en espècie. Però no és el cas més freqüent. El cas més habitual era la **propietat emfitèutica** o compartida, en la qual el pagament de drets senyorials de tot tipus posava als petits propietaris al límit de la supervivència. A més estaven sotmesos a la jurisdicció senyorial, la qual cosa permetia als senyors administrar justícia i cobrar les multes que imposaven els seus tribunals. Eren freqüents les **composicions** o canvi de penes de vida, presó, tortura o galeres per diners.

- El tercer grup està integrat per aquelles persones que no tenen relació directa amb la terra. Es tracta dels artesans, comerciants, professions liberals, etc. Normalment viuen a les ciutats i constitueixen el grup heterogeni que se sol denominar **burguesia urbana** dins de la qual hi ha diferències molt considerables. Entre els grups alt i mitjà d'aquesta burgesia urbana existeix la tendència a comprar terres i a procurar ennoblir-se. Donat que les ciutats són escasses a la Marina, aquest estament és el menys important a les nostres terres.

Entre aquests tres grups socials hi haurà unes relacions peculiars, d'enfrontament, entre les quals destaquem:

·Un primer enfrontament entre monarquia i noblesa, típic de la Baixa Edat Mitjana que conduirà lentament al triomf dels reis i a l'aparició de les monarquies autoritàries del Renaixement i del Barroc. La conseqüència d'aquesta pugna per a la Marina Baixa serà que les seues cartes de poblament seguiran el Fur de València i no el d'Aragó com volien els nobles perquè els donava més poder.

·Un altre enfrontament és el de la burgesia urbana contra la noblesa que a inicis del XVI, amb la crisi de les **Germanies**, assolirà la seua màxima virulència i acabarà, a les nostres terres, amb el triomf nobiliari. Les senyories de la Marina experimentaren, a causa d'aquest conflicte, una important reducció de la seua població musulmana (només en la massacre del 1521 a Polop i la Nucia periren quasi mil musulmans). La causa d'aquesta animadversió dels cristians contra els musulmans va ser que aquests lluitaven a les tropes senyorials (les Cartes de Poblament exigien l'obligació de defensar el territori amb imposicions denominades host i cavalcada). Arran del bateig forçat que els agermanats feren dels musulmans, aquestos començaren a rebre el nom de **moriscos**.

·El tercer enfrontament és el dels camperols contra els nobles. El moment més intens fou la **Segona Germania** de finals del XVII, quan molts pobles de la Marina seguiren l'alçament armat iniciat al Comtat el 1693. Els camperols foren derrotats i no aconseguiren cap de les seues reivindicacions. Això explica que poc després la Guerra de Successió tinguera a les nostres terres un rerefons social: els nobles o **botiflers** es feren partidaris de Felip V i els **maulets** o llauradors es posaren de banda de l'arxiduc Carles perquè havia promés abolir els drets senyorials. N'hi ha abundant documentació que demostra el predomini dels partidaris dels maulets entre la població de la Marina Baixa. El triomf borbònic suposà també el triomf dels senyors que conservaren tots els seus privilegis i una nova frustració per als camperols.

Posteriorment les Corts de Cadis i les del Trienni Liberal es van fer ressò de les inquietuds antinobiliàries. Es va abolir el règim senyorial en maig de 1823, que va ser reinstaurat per Ferran VII el 15 d'agost del mateix any. Finalment, després de la mort d'aquest monarca al 1833, amb el definitiu triomf del liberalisme, es va produir l'eliminació del règim senyorial en els seus aspectes jurisdiccionals, encara que no en els territorials. Amb la seua desaparició deixaven de tenir sentit les Cartes de Poblament.

És encara objecte d'estudi si les condicions dels camperols a les senyories de reialenc eren més favorables que a les nobiliàries. Sembla que en algunes zones no hi havia diferències apreciables: la capacitat d'exigir rendes era escassa per l'absentisme generalitzat dels senyors i per estar administrats per batles. L'ocultació de collites per tal de pagar menys rendes era una pràctica habitual. La duresa més gran es produiria en les senyories eclesiàstiques on es controlava més la producció.

Pel que fa a les diferències entre musulmans i cristians, s'exigia molt més als vassalls musulmans en totes les senyories del Regne, tant si eren de reialenc com nobiliàries.

4. Les repoblacions del Regne de València

Un altre aspecte molt important per entendre les Cartes de Poblament és el fenomen de la **repoblació**. Una carta no s'atorgava tan sols quan es creava de bell nou una localitat sinó quan es tractava de canviar les condicions antigues arran de fets com l'expulsió o l'abandonament dels anteriors propietaris. Les localitats repoblades com a conseqüència de l'expulsió dels musulmans il·lustren el primer cas. Benidorm, abandonat per la majoria dels seus habitants a finals del segle XV, el segon cas. No sempre hi ha repoblació darrere l'atorgament d'una carta de poblament: en alguns casos es tractava d'un lloc que es segregava i adquiria la categoria de municipi com es el cas de la Nucia, segregada de Polop.

A la comarca n'hi ha dos moments importants en la repoblació: els segles XIII-XIV per un costat i el segle XVII per un altre.

4.1. La repoblació medieval.

La conquesta del territori musulmà de la Marina per **Jaume I** va ser seguida per una fase d'ocupació per part dels cristians. Però la seua inferioritat numèrica en la segona meitat del segle XIII va fer que el rei es veguera obligat a permetre als musulmans la permanència a les seues terres, regulada mitjançant Cartes de Poblament.

En aquesta repoblació medieval hi ha, a la Marina, dues etapes consecutives:

1) La fase inicial de repartiment de terres i domini del territori mitjançant els **castells**.

2) La fase de creació de noves **viles**.

A la primera fase, que correspon a un domini cristià encara poc segur, els castells es convertiren en el medi per que un reduït grup de cristians poguera administrar i controlar el territori musulmà en nom del rei. Als documents es citen castells a la majoria de poblacions de la Marina i la majoria són d'època musulmana però reaprofitats pels cristians.

Poc a poc, a mesura que es consolidava el domini cristià de la Marina, el paper dels castells va ser desplaçat per les viles o pobles com a forma de controlar un territori. Això va ocórrer en temps de Pere III i d'Alfons IV. Aquesta segona fase transcorre paral·lelament a un altre procés molt important: la **feudalització** del territori. Hinojosa destaca que a partir de 1286 i fins al 1311 apareix una "autèntica classe nobiliària valenciana, majoritàriament alcaids reials en la primera etapa organitzativa del regne, o bé funcionaris reials ennoblits més tard com, per exemple, Bernat de Sarrià".

La fase de les viles començà en la nostra comarca a partir de 1280. La creació de poblacions de nova planta per tal d'instal·lar-hi pobladors cristians, tot seguint el model d'Occitània, va estar general a tot el Regne de València. Es tractava de nuclis de població cristiana allunyats dels nuclis musulmans. En tenim un exemple clar en Bellaguarda (actual Altea) ben lluny d'Altea la Vella, de Vilajoiosa lluny d'Orxeta, o de Benidorm lluny de Polop. L'urbanisme d'aquestes noves viles cristianes presenta una planta quasi rectangular rodejada de muralla amb torres en els angles i portes en alguns dels quatre costats.

Les noves viles o pobles acomplien a les nostres terres una doble funció:

·**Centre econòmic**, ja que era el lloc de residència dels camperols i el centre de les activitats comercials, artesanals, de construcció de vaixells i del cors.

· **Barrera defensiva**, com s'observa clarament en les seues construccions i en la seua distribució al llarg de la costa de la comarca: Ifac, Altea, Benidorm i Vilajoiosa. La mesura es completava amb la prohibició que els musulmans visqueren a la vora del mar, encara que hi hagué excepcions (l'alqueria d'Albalat i pot ser l'Albir, que aleshores pertanyia a Benidorm). L'existència d'aquesta línia de ciutats cristianes litorals tallava l'eixida al mar de les poblacions musulmanes de l'interior i entrebancava l'arribada per mar d'ajuda des del Regne de Granada o del Nord d'Àfrica.

4.2. La repoblació moderna

Pel que fa a les cartes modernes, hi ha una proliferació d'elles en la segona dècada del segle XVII per a repoblar amb cristians les terres dels musulmans expulsats l'any 1609. L'escassetat de repobladors cristians va provocar la lentitud del procés. Per al conjunt del Regne la repoblació cristiana va tardar quasi un segle en recuperar el nivell demogràfic anterior al 1609, però a les zones muntanyenques, com la Marina, es tardaria molt més temps i algunes poblacions no es tornaren a repoblar mai (com les alqueries d'Algar i Micleta a prop de Callosa).

L'expulsió dels moriscos el 1609 deixà lliures grans quantitats de terres, especialment a les localitats de l'interior muntanyenc de la nostra comarca (el litoral ja estava quasi despoblat de moriscos llavors). Els nobles pensaven que si instal·laven nous pobladors podrien establir noves normes que incrementarien les seues rendes. Però la realitat va ser molt diferent.

Primerament no es va produir la gran afluència de pobladors que esperaven. Per tal que les senyories no quedaren ermes, hagueren de pactar unes condicions més favorables per als camperols del que havien previst. Després, es va reduir la recaptació d'impostos, en fomentar-se el cultiu dels productes més rendibles amb exempcions fiscals. Aquestes millors condicions dels nous establiments tingueren repercussions en les antigues senyories cristianes: nombrosos agricultors les abandonaren sense permís i se'n anaren a instal·lar-se en les terres abandonades pels moriscos.

La repoblació de la comarca va ser lenta, en diferents poblacions des del 1610 al 1617, amb els casos especials encara més retardats de Benidorm el 1666 i la Nucia, ja al segle XVIII.

Els oficials de la senyoria preparaven lots de terra de regadiu i secà i una casa per família. A la carta de poblament de Benidorm de 1666 es diu que les despeses de la preparació de lots de terra de la partida de l'Alfàs de Benidorm serien pagades pel nous colons. Normalment, per a tenir dret a ocupar les terres atorgades s'exigia l'obligació de residir-hi.

L'agricultura cristiana no va ser com la morisca. Els conreus de secà, poc importants per als musulmans, van guanyar terreny perquè estaven orientats a la seua comercialització, no pas a la mera subsistència. Els llauradors

cristians veuran en les impositcions senyorials un entrebanc per a millorar la rendibilitat de les seues explotacions. Per això es va manifestar un sentiment antisenyorial, que en ocasions es concretava en acords pacífics de millora de les condicions, com s'observa al cas de Relleu. També hem vist que es manifestà de forma violenta amb un final dolorós per als agricultors. El ressentiment continuà, i els camperols valencians encara tardarien molts anys en veure la desaparició del règim feudal.